

Uskonnonvapaus Puolassa

Katarzyna Zielińska

YK:n ihmisoikeusjulistuksen 18. artikla kuuluu: ”Jokaisella ihmisellä on ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapaus; tämä oikeus sisältää vapauden uskonnon tai vakaumuksen vaihtamiseen sekä uskonnon tai vakaumuksen julistamiseen yksin tai yhdessä toisten kanssa, sekä julkisesti että yksityisesti, opettamalla sekä harjoittamalla hartautta ja uskonnollisia menoja.”¹

Uskonnon- ja vakaumuksen vapaus on perustavanlaatuisen ihmisoikeus. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin toteaa, että se on ”yksi demokraattisen yhteiskunnan peruspilareista”.² Uskonnonvapauden takaamisen tärkeys näkyi monissa kansainvälisissä sopimuksissa.³

Keski- ja Itä-Euroopan maat ovat mielenkiintoinen kohde uskonnon- ja vakaumuksen vapauden tutkimiselle. Valtiososialismin ajama sekulaarisuus alisti ja laiminlöi uskonnon- ja vakaumuksen vapauden. Uskonnonvapaudesta tuli kuitenkin merkittävä kysymys valtiososialistisen järjestelmän romahtamisen jälkeen. Kansalaisten perusoikeuksien takaamisen merkitys kasvoi Keski- ja Itä-Euroopan maiden tultua mukaan Euroopan integraatioprosessiin. Monissa Keski- ja Itä-Euroopan maissa vähemmistöuskontojen asemaa on uhanut perinteisten uskontojen kytkös nationalismiin. Vähemmistöuskonnot puolestaan nähdään usein vieraina, joskus jopa haitallisina.⁴

Uskonnonvapauden empiirinen todentaminen on hankala tehtävä. Yhtäältä ajatus uskonnonva-

puudesta on merkittävässä määrin kulttuurisidon-
nainen. Toisaalta sopivaa keinoa uskonnonva-
puuden asteen pätevään mittaamiseen on vaikeaa
löytää. Asennemittaustutkimus marginaalisiin
uskontoryhmiin suhtautumisesta on ehkä paras
tapa lähestyä uskonnonvapauden toteutumista
jo senkin takia, että uudet uskonnolliset liikkeet
on koettu ongelmallisina niin postsosialistisissa
kuin läntisissäkin maissa.⁵

Nostan artikkelissani esille uskonnonvapau-
den toteutumisen kolme ulottuvuutta Puolassa.
Ensimmäiseksi tarkastelen valtion ja kirkon
välistä suhdetta juridiselta kannalta. Näin pyrin
selvittämään uskonnonvapauden muodollista
toteutumista Puolassa. Toiseksi selvitän rooma-
laiskatolisen kirkon asennetta uusien uskonnol-
lisiin liikkeisiin kohtaan. Kolmanneksi käsittelen
yhteiskunnan reaktioita uusien uskonnollisten
liikkeisiin kohtaan.

Valtion ja kirkon välinen juridinen suhde

Ensimmäiset johdonmukaiset uskonnonvapautta
käsittelevät lait, niin kutsutut toukokuun lait,
(laki roomalaiskatolisen kirkon asemasta, asetus
uskonnon- ja omantunnon vapaudesta ja laki
papiston sosiaaliturvasta) hyväksyttiin vuonna
1989. Näistä merkittävin on asetus uskonnon-
ja omantunnon vapaudesta; siinä määritellään
ensimmäistä kertaa Puolan nykyhistoriassa val-
tion ja kirkon väliset suhteet. Lakia uudistettiin
vuonna 1998 ja se on edelleen voimassa.⁶

Laki takaa uskonnonvapauden, vapauden
ilmaista uskontoaan yksityisesti ja julkisesti,
yksin tai yhdessä muiden kanssa, oikeuden vaieta

uskonnollisista arvoistaan ja oikeuden osallistua uskonnollisiin juhlamenoihin. Kaikki uskonnolliset yhteisöt ovat juridisesta statuksestaan riippumatta tasavertaisia muiden uskonnollisten yhteisöjen kanssa ja irrallaan valtiosta harjoittaessaan uskonnollista toimintaansa.⁷

Lain alkuperäisessä muodossa uskonnollisen yhteisön laillistamiseen riitti ilmoitus uskonnollisten yhteisöjen virastoon. Rekisteröintiin vaadittiin vähintään 15 Puolan kansalaisen liittyminen uskonnolliseen yhteisöön sekä yhteisön perusoppien kuvaus, perustajien henkilötiedot sekä yhteisön perustamiskirja.

Vuoden 1998 lakiuudistus syntyi tilanteessa, jossa uskonnollisten liikkeiden määrän nopea kasvu ja heikot mahdollisuudet näiden liikkeiden toiminnan kontrolloimiseen huolestuttivat monia. Lakiuudistuksen myötä uskonnollisen yhteisön rekisteröintiin tarvitaan nyt vähintään sata virallisesti vahvistettua jäsentä sekä tiedot yhteisöstä. Lain mukaan uskonnollinen yhteisö voi määrittää omat doktriininsa, toimintatapansa ja rituaalinsa. Se voi myös järjestää uskonnollisia tapahtumia ja tuoda esiin uskoaan julkisesti. Yhteisön rekisteröinti voidaan 1998 muutoksen jälkeen evätä, jos hakemusta ei ole asianmukaisesti täytetty tai jos uskonnollisen yhteisön toiminnan voidaan katsoa olevan uhka julkiselle turvallisuudelle, yleiselle moraalille, polkevan vanhempien oikeuksia tai kansalaisten ihmisoikeuksia ylipäänsä. Yhteisö voidaan myös poistaa rekisteristä ja sitä vastaan voidaan nostaa syyte, mikäli sen toiminta on vastoin Puolan lakia tai yhteisön rekisteröintihakemuksessaan esittämää ohjesääntöä (Statute 2000).

Toukokuun lait toimivat valtion ja kirkon välisten suhteiden perustana aina uuden perustuslain säätämiseen vuonna 1997 ja konkordaatin ratifiointiin asti vuonna 1998. Nykyään perustuslaki määrittää valtion luonteen ja asetusomantunnon ja uskonnonvapaudesta toimii ensisijaisena toimeenpanevana lakina uskonnonvapauden osalta.

Perustuslain mukaan valtion ja kirkon välisen suhteen tulee perustua molemminpuolisen autonomian ja riippumattomuuden kunnioittamiselle.

Tämän lisäksi molemmat osapuolet sitoutuvat yhteistyöhön yksityisen ja yhteisen hyvän edistämiseksi (art. 25.2). Valtio takaa julkisen sanan- ja uskonnonvapauden ja on puolueeton uskonnollisten tai filosofisten arvojen suhteen (Constitution 1997, art. 15).

Kaikilla uskonnollisilla yhteisöillä Puolassa on tasavertaiset oikeudet. Roomalaiskatolisen kirkon asema eroaa kuitenkin muiden uskonnollisten yhteisöjen asemasta, sillä katolisen kirkon asemaa määrittää kansainvälinen sopimus Puolan valtion ja paavinistuimen välillä. Tämän sopimuksen mukaan Puolan perustuslaki takaa uskonnonvapauden vain suhteessa historiallisiin kirkkoihin. Muiden uskonnollisten yhteisöjen tulisi sopia asemastaan erikseen kahdenkeskisellä sopimuksella Puolan valtion kanssa (Constitution 1997, art. 25).⁸

Perustuslaki sallii oikeuden uskonnolliseen opetukseen kouluissa virallisesti rekisteröidyille uskonnollisille yhteisöille sillä ehdolla, ettei uskonnollinen opetus loukkaa muiden ihmisten uskonnon- ja omantunnon vapautta. Sama artikla takaa oikeuden olla osallistumatta mihinkään uskonnolliseen toimitukseen tai olla paljastamatta uskonnollista vakaumustaan (Constitution 1997, art. 53).

Perustuslain ja uskonnonvapautta toimeenpanevien lakien pohjalta Puolassa voidaan erottaa kolme tapaa laillistaa uskonnollinen ryhmä. Katolisen kirkon ja Puolan valtion välisiä suhteita määrittää konkordaatti paavinistuimen kanssa. Katolisen kirkon erityisaseman merkityksestä Puolassa kertoo sopimuksen kansainvälinen luonne.⁹ Neljäntoista niin kutsutun historiallisen kirkon asemaa määrittää erillinen valtion ja kirkon välinen sopimus.¹⁰ Useimpien uskonnollisten yhteisöjen laillisuus on määritetty Kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen rekisterin kautta. Tämä rekisteri toimii uskonnollisten yhteisöjen virallisena rekisterinä sisäministeriössä. Yhteisön virallinen tunnustaminen takaa sille oikeuden uskonnolliseen toimintaan uskonnonvapauslain nojalla. 144 uskonnollista yhteisöä harjoittaa uskonnollista toimintaa tämän rekisterin nojalla. Monien tutkijoiden mielestä Puolassa toimii

kuitenkin muitakin uskonnollisia yhteisöjä, jotka ovat joko rekisteröity muunlaisina yhteisöinä tai jotka toimivat ilman laillistettua asemaa (Libiszowska-Żótkowska 2002, 16).

Vaikuttavatko edellä mainitut erot uskonnollisten yhteisöjen laillisessa asemassa uskonnonvapauden toteutumiseen Puolassa? Näiden erojen voi todeta heijastavan ryhmien erilaisia asemia myös yhteiskunnassa. Roomalaiskatolinen kirkko on suurin ja arvostetuin. Niin kutsutut historialliset kirkot ovat melko tunnettuja ja hyväksytyjä kansalaisten keskuudessa. Tilanne on merkittävästi erilainen uusien uskonnollisten ryhmittymien kohdalla. Laillistetusta asemasta huolimatta uusiin uskonnollisiin ryhmittymiin suhtaudutaan usein negatiivisesti. Toisaalta uskonnollisten ryhmien laillisessa asemassa olevien eroavaisuuksien voidaan myös nähdä vahvistavan uskonnollisten yhteisöjen monimuotoisuutta Puolassa.

Hallituksen vastaus uusiin uskonnollisiin liikkeisiin

Lisääntyvä huoli lahkojen¹¹ kasvavasta näkyvyydestä Puolan julkisessa elämässä sekä parlamentissa aiheesta käydyt keskustelut¹² johtivat vuonna 1997 erillisen uusien uskonnollisten liikkeiden neuvoston perustamiseen. Tämän hallituksen alaisen elimen tarkoituksena on tiedottaa ja tarkkailla uusien uskonnollisten liikkeiden toimintaa. Se myös pohjustaa mahdollisia uusia uskonnollisten liikkeiden toimintaa koskevia lakiesityksiä sekä arvioi liikkeiden julkiselle turvallisuudelle aiheuttamaa uhkaa. (Wiktor 2002, 91).

Vuonna 2000 uusien uskonnollisten liikkeiden neuvosto julkaisi raportin uskonlahkojen toimintaan liittyvistä ilmiöistä (Raport 2000). Raportti koostuu kahdesta osasta, joista ensimmäinen määrittelee lahkon käsitteen. Se kuvaillee lahkojen rakennetta, esittelee syitä niiden kasvavaan suosioon ja luokittelee lahkoja eri tavoin. Raportissa käydään myös läpi lahkojen mahdolliset lailliset rakenteet. Raportin toinen osa keskittyy lahkojen tuhoisaan toimintaan.

Lahko määritellään raportissa ”ryhmäksi, jolla on voimakas valtahierarkia; jota määrittää selkeä ero julkilausuttujen ja käytännössä toteutettujen tavoitteiden välillä; joka pitää salassa lahkolaisten elämää määrittävät perusnormit; rikkoo ihmisoikeuksia ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen normeja; jolla on haitallinen vaikutus jäseniinsä, tukijoihin, perheisiin ja yhteiskuntaan” (Raport 2000, 16). Raportin kirjoittajat viittaavat tällä määritelmällä lähes kaikkiin uusiin uskonnollisiin liikkeisiin. Epäluuloa vahvistaa vielä väite, että tällaiset lahkot pettävät yhteiskuntaa ja viranomaisia. Lahkojen viralliset opit, hyväntekeväisyys tai yhteiskunnallisuus eivät todellisuudessa vastaa heidän toimintansa päämääriä (Raport 2000, 35). Konkreettisten esimerkkien puuttuminen raportista mahdollistaa laajemmatkin yleistyksen.

Tämä yksinkertaistettu näkökulma vahvistuu entisestään, kun raportin kirjoittajat esittelevät lahkojen laillisia mahdollisuuksia rekisteröityä. Yksi suosituimmista on esiintyä uskonnollisena yhteisönä ja rekisteröityä kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen rekisteriin (Raport 2000, 35). Huolimatta kirjoittajien huomautuksesta, että jokaista lahkoa tulisi tarkastella erikseen, on lukijan helppo päätyä lopputulokseen, että kaikki rekisterin uskonnolliset liikkeet ovat haitallisia lahkoja.

Raportin mukaan lahkojen voimakkaan kasvun taustalla vaikuttaa demokraattisten valtioiden ajama uskonnonvapaus, nyky-yhteiskunnassa tapahtuva julkisen moraalien ja yhteiskunnallisten normien heikentyminen ja arvojärjestelmän murros. Raportin kirjoittajat mainitsevat kaksi pääsyitä miksi lahkoon liitytään: ihmisen henkilökohtaiset syyt ja lahkon manipuloiva toiminta. Lahkot käyttävät psykologisia keinoja houkutelakseen jäseniä. Esimerkkeinä mainittakoon ”love bombing” eli potentiaaliseen uuteen jäseneseen kohdistettu systemaattinen positiivinen emotionaalinen ärsykepommitus, myyntimiestenkin käyttämä ”jalka oven väliin” -tekniikka sekä kätkeytyi rangaistuksille ja palkitsemiselle perustuva ja ajattelun itsensensuuriin kannustava toiminta. Ra-

porti painottaa kääntyjän psyykkistä heikkoutta tai ryhmän manipulatiivista toimintaa, mutta ei ota huomioon vapaavalintaista kääntymistä mahdollisena vaihtoehtona.

Raportti, jonka tarkoituksena on olla puoleeton ja perustua tutkimukseen, muistuttaa sävyiltään Ranskan hallituksen taannoin julkaisemaa vastaavaa raporttia. Ranskakaan tapauksessa uusia uskonnollisia liikkeitä ei ole esitelty todellisina uskontoina, ja molemmissa raporteissa korostetaan erilaisten psykologisten ja manipuloivien metodien käyttöä.¹³ Raporttien selvistä yhtäläisyyksistään huolimatta, tutkija Doktór painottaa Puolan hallituksen raportin olevan paljon neutraalimpi kuin Ranskan hallituksen. Lisäksi puolalaisesta raportista puuttuu lista haitallisista lahkoista, samoin kuin ehdotus erillisestä rajoittavasta lainsäädännöstä (Doktór 2002, 166).

Vuonna 2001 Uusien uskonnollisten liikkeiden neuvoston korvasi psykomanipulatiivisten ryhmien neuvosto. Nimen vaihdoksen tarkoituksena oli korostaa, että uuden neuvoston toiminta kohdistuu yksistään yksilön terveydelle, perheelle tai yhteiskunnalle haitallisiksi tulkittujen ryhmien tarkkailuun.

Katolinen kirkko ja uudet uskonnolliset liikkeet

Katolisen kirkon virallista suhtautumista lahkoihin määrittää Vatikaanin raportti *Lahkot ja uudet uskonnolliset liikkeet* (Raport 1986). Tämän mukaan uusia uskonnollisia ryhmiä ei tulisi pitää uhkana katoliselle kirkolle, vaan niiden olemassaolo tulisi nähdä paimentyön haasteena ja kannusteena kirkon oman toiminnan tarkkailuun. Raportti painottaa, että jokaisella uskonnollisella ryhmällä on oikeus oman uskonsa harjoittamiseen ja että jokaisella ihmisellä on oikeus elää omantuntonsa mukaisesti. Raportti painottaa, että kunnioittaakseen yksilöitä kirkon tulisi suhtautua avoimesti ja ymmärtäväisesti toisten uskontojen todellisiin ja vilpittömiin edustajiin eikä tuomita heitä.¹⁴

Roomalaiskatolisen kirkon suhtautuminen

uusiin uskonnollisiin liikkeisiin Puolassa on vaihteleva ja mukaan mahtuu niin positiivisia, neutraaleja kuin negatiivisiakin mielipiteitä. Kuitenkin näistä negatiiviset ovat selvästi dominoivia (Doktór 2002, 148).¹⁵ Vaikka monet tuomitsevat kirkon edustajien uusia uskonnollisia liikkeitä vastaan suunnatut toimet ja puheet, ovat kuitenkin onnistuneet luomaan yleinen ilmapiiri, joka suhtautuu varauksellisesti niin kutsuttuun lahko-ongelmaan.

Katoliset lahkojen vastaiset järjestöt

1990-luvun kuluessa Puolaan syntyi monia lahkojen vastaisia tiedotuskeskuksia, joilla oli vahva ideologinen yhteys katoliseen kirkkoon. Keskuksen tarkoituksena on esiintyä asiantuntevana tahona ja tarjota tietoa ja konsultointipalveluita medialle ja yksityisille ihmisille (Doktór 2002, 156). Useimmat keskuksat ylläpitävät omia Internet-sivustoja, joilta löytyy tietoa sekä Puolassa että muualla maailmassa toimivista lahkoista ja kulteista.¹⁶

Keskuksien kieli on lahkoista puhuttaessa negatiivista, siinä käytetään lahkoista psykopatologisia tai psykomanipulatiivisia argumentteja. Lahko kuvataan pieneksi ryhmäksi, joka on täysin alisteinen dominoivalle, lahkolaisten ajatuksia ja toimia kontrolloivalle johtajalle. Lahkoihin liittyneitä ihmisiä kuvataan epävarmoiksi. Heidät aivopestään, heitä voidaan käyttää fyysisesti, henkisesti ja materiaalisesti hyväksi.¹⁷ Samanlaisia argumentteja ovat esittäneet myös länsimaalaiset lahkojenvastaiset keskuksat.

Keskuksat järjestävät tietoisukuja, joista useimmat tapahtuvat kesäaikaan. Usein kampanjoiden järjestäjät saavat toimilleen paikallishallinnon ja median tuen. Tietoisukujen tarkoituksena on varoittaa ihmisiä, etenkin nuorisoa, lahkojen vaarallisesta vaikutuksesta (Głogowski et al., 2001).

Katolisen kirkon alaisuudessa toimii myös lahkoihin liittyneiden lasten vanhempien järjestöjä. Vaikka monet näistä ”lapsista” liittyivätkin lahkoihin aikuisina, julkisuudessa kukaan ei ole

pohtinut sitä mahdollisuutta, että he ovat liittyneet lahkoon vapaaehtoisesti. Laajalle levinneen käsityksen mukaan heidän liittymiseensä ovat vaikuttaneet lahkosten psykomaniipulatiiviset tekniikat, jotka ovat riistäneet lahkolaisten vapaan tahdon ja terveen järjen.¹⁸ Tätä mielikuvaa uusista uskonnollisista liikkeistä pitää yllä myös ”uhrien” – lahkosten aikaisempien jäsenien ja heidän perheenjäsentensä – vapaaehtoisjärjestöt. Niiden toiminta mediassa on näkyvää ja vaikutus julkiseen mielipiteeseen merkittävä (Doktor 2002, 156).

Uudet uskonnolliset liikkeet katolisissa julkaisuissa ja mediassa

Samankaltainen negatiivinen kuva uusista uskonnollisista liikkeistä välittyy myös pappien kirjoittamista katolisten kustantamoiden julkaisemista kirjoista. Lähes kaikki uudet uskonnot leimataan niissä laškoiksi ja niiden katsotaan olevan haitallisia ihmisille, kulttuurille, yhteiskunnalle ja katoliselle uskalle.

Paweł Mozdzyński tutkimuksen mukaan uusien uskonnollisten liikkeiden julkisuuskuvasta katolisessa mediassa on nostettavissa esiin neljä merkittävää havaintoa. Ensimmäiseksi, useimmissa julkaisuissa uusia uskonnollisia liikkeitä ei pidetä ”todellisina” uskontoina. Toiseksi, niiden nähdään uhkaavan roomalaiskatolista kirkkoa ja sen seuraajia. Kolmanneksi, uudet uskonnot esitetään vaarallisina ihmisen elämälle, terveydelle ja vapaudelle sekä uhkana kansalaisoikeuksille ja yhteiskunnalliselle järjestykselle. Neljänneksi, katolisen median välittämän kuvan mukaan uudet uskonnolliset liikkeet kieltävät kriittisen ajattelun ja hylkäävät akateemisen tiedon perustamalla omia indoktrinaatioon taipuvaisia tiedettä ja rationaalisuutta uhmaavia kouluja. Näitä argumentteja tukemaan on otettu esimerkkejä liikkeiden käyttämistä psykomaniipulatiivisista ja aivopesuun tähtäävistä menetelmistä. (Mozdzyński 2001, 89-90).

Katolinen media on myös aktiivisesti ollut rakentamassa käsitystä laško-ongelmasta Puolassa. Małgorzata Ibek on tutkinut levikiltään

suurimpia katolisia lehtiä uusien uskonnollisten liikkeiden kannalta 1990-luvun alussa. Uusista uskonnollisista liikkeistä ovat niissä kirjoittaneet lähinnä syvästi uskovaiset tai nunnat sekä papit. Heidän yksinkertaistavissa kirjoituksissaan uusien uskonnollisten liikkeiden kuvaukset muistuttavat laškoista varoittavien tietokeskusten esittämiä käsityksiä. Kirjoituksissa käytetty kieli on propagandistista ja sen tarkoituksena tuntuu olevan varoittaa ihmisiä ja taivutella heidät vastustamaan muita uskontoja kuin katolisuutta (Ibek 1996, 99-100).

Tästä yleisestä negatiivisesta kuvasta huolimatta Ibek löysi katolisen älymystön julkaisuista myös neutraaleja ja objektiivisia kuvauksia uusista uskonnollisista liikkeistä.¹⁹ Näissä julkaisuissa käytetty kieli on sävyltään neutraalimpaa. Niissä puhutaan lahkosten sijaan uusista uskonnollisista liikkeistä ja lisäksi artikkeleissa esiintyy niin papiston kuin sosiologien ja muiden tutkijoidenkin mielipiteitä.

Yhteiskunnan reaktio uusiin uskonnollisiin liikkeisiin

Uusien uskonnollisten liikkeiden yleistyminen ja kasvava levottomuus niiden toiminnasta on monien aiheesta tehtyjen mielipidemittauksiin taustalla.

Libiszowska-Żółtkowskan ja Doktorin vuonna 1999 tekemän mielipidemittauksen mukaan yli 90 prosenttia puolalaisista on tietoisia uskonnollisten vähemmistöjen olemassaolosta.²⁰ Tutkimuksessa kävi kuitenkin ilmi, että itse liikkeistä ja niiden toiminnasta tiedetään vähän. Erityisen vähän tiedetään uusista uskonnollisista vähemmistöistä. Suurin osa tiedosta saadaan television välityksellä (72 prosenttia vastanneista), muita tiedonlähteitä ovat perhe, lehdistö ja katolinen kirkko. Noin 60 prosenttia puolalaisista tuntee henkilökohtaisesti jonkun uskonnolliseen vähemmistöön kuuluvan.

Mielipidetutkimuksessa ilmeni, että useimilla vastanneista on välinpitämätön suhtautuminen muihin uskonnollisiin vähemmistöihin kuin saatananpalvojiin. 48 prosenttia kuvaa suh-

tautumistaan saatananpalvojiin ”vihamieliseksi”. 92 prosentin mielestä jokaisella kansalaisella tulisi olla oikeus omaan uskontoonsa, mutta joka viidennen mielestä Puolassa saisi asua vain katolisia. Suurin osa vastanneista on sitä mieltä, että Puolassa kunnioitetaan uskonnon- ja oman tunnon vapautta.

Suhtautuminen lahkoihin on kuitenkin jyrkempää vaikka itse termin määritelmä on ennemmin myyttinen kuin tarkasti määritetty. Vain saatananpalvoja pidettiin epäröimättä lahkona. Muita ihmisten lahkoina pitämiä uusia uskonnollisia ryhmiä ovat Hare Krishna, Jehovan todistajat ja protestanttiset herätysliikkeet. Vaikka itse lahkoon määritelmästä ei ole yhteisymmärrystä, useimpien vastaajien mielestä lahkosten toiminta tulisi kieltää yhteiskunnan turvallisuudelle vaarallisena.

Vuonna 2001 tehtiin toinen mielipidetutkimus lahkoista.²¹ Tässä tutkimuksessa kysyttiin myös vastaajien käsityksiä lahkoon määritelmästä. Useimmat vastaajat määrittivät lahkoon pieneksi, suljetuksi ryhmäksi, jonka johtajat alistavat lahkolaiset rajoittamalla heidän ajatuksenvapauttaan ja käyttämällä manipulaatiota.²²

Tämän tutkimuksen tulokset tukivat aikaisempien mielipidetutkimusten tuloksia. Useimmat vastaajista saavat tietonsa lahkoista joukkotiedotusvälineistä (76 prosenttia) ja vain yksi prosentti asiantuntijalausunnoista. Useimpien vastaajien mielestä valtion tulisi kieltää tämän tapaisten ryhmien toiminta, koska sitä pidetään uhkana yhteiskunnan jäsenille ja valtion turvallisuudelle.

Libiszowska-Żótkowska on tehnyt tutkimuksen lahkoista puolalaisen yliopistohenkilökunnan keskuudessa.²³ Useimmilla vastaajista oli melko negatiivinen suhde uusiin uskonnollisiin liikkeisiin. Heidän suhtautumisensa oli kytköksissä vastaajan omaan uskonnollisuuteen: sekulaarit vastaajat suhtautuvat suvaitsevaisemmin ja avoimemmin uusien uskonnollisten liikkeiden jäseniin ja heidän läsnäoloonsa yhteiskunnassa. Joidenkin mielestä termiä *lahko* ei pitäisi käyttää sen negatiivisten konnotaatioiden takia (2000, 133). Kun otetaan huomioon, että monilla

vastanneista on asemansa takia mahdollisuus muokata julkista mielipidettä, yliopistohenkilökunnan pääosilta negatiivinen suhtautuminen on huolestuttavaa.

Vuoden 2002 Helsinki-komitean ihmisoikeusraportin mukaan perustuslaissa taattu oikeus uskonnonvapaudesta ei toteudu käytännössä.²⁴ Uskonnollisilla vähemmistöillä on ongelmia järjestää julkisia tilaisuuksia. Tällaisten tilaisuuksien järjestämiseen tarvitaan lupa. Käytännössä kyseinen lupa kuitenkin usein evätään. Myöskään sopivien tilojen vuokraaminen on ongelmallista paikallisen kirkon kielteisen kannan takia.

Syrjintä on voimakkainta niiden uusien uskonnollisten liikkeiden kohdalla, joiden toimintaperiaatteet ovat vieraita useimmille puolalaisille ja poikkeavat merkittävästi kristinuskon periaatteista. Esimerkiksi kun Swidnikin pikkukaupungissa järjestettiin intialaisen kulttuurin festivaali – johon myös Intian suurlähettilään oli määrä osallistua – kaupunginjohtaja esti mediassa ja katolisen kirkon julkaisuissa lahkoksi kuvatun Hare Krishna -liikkeen järjestämien osuuksien toteuttamisen. Päätökseen vaikutti äärikatolinen Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe -puolue (Yhdistynyt kristilliskansallinen puolue). Kaupunginjohtajan perusteli päätöstään sillä, ettei Hare Krishna edustanut Intian oikeata kulttuuria. Tämän seurauksena myös Intian suurlähettiläs peruutti osallistumisensa festivaaliin. (Mikulska 2002, 30.)

Helsinki-komitean raportista kävi ilmi, että 58 haastatellusta uudesta uskonnollisesta liikkeestä 25 on joutunut vandalismin ja väkivallan kohteeksi. Usein kyseessä on uskonnollisille vähemmistöille kuuluvien rakennusten ikkunoiden rikkomista, järjestöjen tiedotustalujen sotkemista ja seinien töhrimistä loukkaavilla teksteillä. Tällaista häirintää esiintyy kaikkialla ja se kohdistuu uskonnollisiin vähemmistöihin riippumatta niiden kulttuuritaustasta. Eniten tällaista häirintää on esiintynyt kuitenkin Lublinissa, Krakovassa ja Białystokissa, joissa toimii hyvin aktiivisia lahkosten vastaisia keskuksia. (Mikulska 2002.)

Ristiriitainen todellisuus

Ensi silmäyksellä vaikuttaa siltä, että uskonnon ja omantunnon vapautta kunnioitetaan Puolassa. Perustuslain mukaan valtio suhtautuu puolueettomasti kaikkiin uskonnollisiin kysymyksiin ja kaikilla uskonnollisilla ryhmillä on yhtäläiset oikeudet ja vapaus toimia julkisesti. Puolassa ei ole räikeää uskonnollista syrjintää eikä uskonnollisten vähemmistöjen olemassaoloa näkyvästi rajoiteta.

Tarkemmin katsottuna paljastuu kuitenkin useita alueita, joilla uskonnonvapautta on rajoitettu. Roomalaiskatolisen kirkon negatiivinen suhtautuminen uusiin uskonnollisiin liikkeisiin tulee esiin muun muassa jumalanpalveluksissa ja katolisissa julkaisuissa ja massamediassa. Koska suurin osa puolalaisista luottaa kirkkoon, voidaan otaksua, että kirkon asenteella uusia uskonnollisia ryhmiä kohtaan saattaa olla vaikutusta heidän yleisiin asenteisiinsa ja vahvistaa negatiivisia stereotyyppioita.²⁵ Useimmilla puolalaisilla on suvaitsematon suhde uusiin uskonnollisiin liikkeisiin. Tämän voi merkittävältä osin tulkita johtuvan ilmiön yksinkertaistetusta kuvauksesta. Käytännössä tämä ilmenee esi-

merkiksi siten, että uusia uskonnollisia liikkeitä pidetään yhteiskunnalle vaarallisina ilmiöinä ja niitä kuvataan negatiivisella termillä ”lahko” riippumatta niiden tosiasiallisista toimintavoista tai muista ominaispiirteistä. Toki on myös sellaisia uskonnollisia liikkeitä, joiden toimintaa termi lahko kuvaa osuvasti, mutta useimmissa tapauksissa harmittomat uskonnolliset vähemmistöt rinnastetaan vaarallisiin, ja ne kaikki tulkitaan manipuloiviksi lahkoiksi. Uskonnollisia vähemmistöjä vastaan esitetyt perusteettomat syytökset, jotka pohjautuvat ennakkoluuloihin vaarantavat uskonnonvapauden toteutumisen.

Uusien uskonnollisten liikkeiden pulmallista asemaa yhteiskunnassa kuvaavat hyvin seuraavat Eileen Bakerin sanat: ”Ehkä ensimmäinen ja tärkein seikka uusista uskonnollisista liikkeistä on se, ettei niistä voi tehdä yleistyksiä” (1997, 28). Epäilemättä uudet uskonnolliset liikkeet osoittautuvat haasteeksi perinteisiin kytkeytyneille uskonnollisille yhteisöille ja valtiolle niin Puolassa kuin muuallakin. Puolassa asia on monimutkaisempi, sillä yhteiskunta on etnisesti ja uskonnollisesti homogeeninen eikä näytä olevan valmis hyväksymään kasvavaa pluralismia.

Viitteet

- 1 YK:n ihmisoikeusjulistuksen 18. artikla, G.A. res 217A (III), U.N. Doc A/810 at 71 (1948)
- 2 Kokkinakis v. Greece (25/5/93, A 260-A) (Jasudowicz 2001, 15)
- 3 Yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus (1948), YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (ICCPR) hyväksyttiin yleiskokouksen päätöksellä 2200A (XXI) joulukuussa 1966 ja astui voimaan maaliskuussa 1976, Julistus kaikkinaiseen uskontoon ja elämäntätösumukseen perustuvan suvaitsemattomuuden ja syrjinnän poistamisesta yleiskokouksen päätöksellä 36/55 marraskuussa 1981 (kts. Jasudowicz 2001)
- 4 Yksityiskohtaisempaa tietoa saa raportista ”Religious Freedom in new and future EU member-states. Law and practice” (2003). Raportti on saatavissa osoitteesta <http://www.forum18.org/PDF/freedomofreligion.pdf>
- 5 Monissa uskonnonvapautta maailmalla käsittelevissä selvityksissä nostetaan esiin tämä ongelma, esimerkkinä: Freedom of religion. A report with special emphasis on the right to choose religion and registration systems (1999) saatavilla

- osoitteesta <http://www.forum18.org/PDF/freedomofreligion.pdf>; Religious Freedom in Western Europe: Religious Minorities and Growing Government Intolerance (1999) saatavilla http://www.csce.gov/index.cfm?Fuseaction=UserGroups.Home&ContentRecord_id=32&Content_Type=H&UserGroup_id=57&Subaction=ByDate&CFID=1377564&CFTOKEN=10586832; Annual Report on International Religious Freedom 2001 saatavilla <http://www.state.gov/g/dlr/rls/irf>. Tämän lisäksi monien kansalaisjärjestöjen mielestä uskonnonvapauden toteutumista käytännössä ei tarkkailla riittävästi.
- 6 Pietrzak 1999 ja Misztal 2000 ovat tarkastelleet kirkkolainsäädäntöä sekä kirkon ja valtion välisiä juridisia suhteita yksityiskohtaisemmin.
- 7 Vertaan asetukseen omantunnon ja uskonnon vapaudesta, Dz. U. z 2000 r. Nr 26, poz. 319
- 8 Tämän kohdan lisäämisellä oli tarkoitus taata kaikille uskonnollisille yhteisöille yhtäläiset oikeudet katolisen kirkon kanssa. Siitä, minkälaisia näistä kahdenvälisiä suhteita määrittävistä sopimuksesta tulisi, ei olla päästy yksimielisyyteen. Vuonna 2002 kuusi kirkkoa ja uskonnollista yhteisöä ehdottivat kahdenvälisen suhteiden solmimista valtion kanssa (Czaczkowska 2002) mutta vielä tähänkään päivään mennessä yhtään sellaista sopimusta ei ole allekirjoitettu.
- 9 Konkordatin ratifointia vuonna 1998 edelsi kiivas keskustelu, jossa sen puoltajat väittivät sen vain vakiinnuttavan katolilaisen kirkon aseman yhteiskunnassa. Sopimuksen vastustajien mielestä se hämärtää valtion ja kirkon välistä eroa. (Eberts 1998, 818)
- 10 Useimmissa tapauksissa näiden sopimusten allekirjoittamisen yhteydessä 1990-luvulla ei ollut otettu huomioon kyseisen uskonnollisen yhteisön omaa kantaa. Ongelmatapausten suurimman ryhmän muodostivat yhteisöt, joita viranomaiset olivat haluttomia rekisteröimään. (Urban 1993,92). Puolan sisäministeriön internetsivuilta löytyy lista historiallisista uskonnokunnista, joiden asemasta säädetään erillislailla: <http://www.mswia.gov.pl/index.php?dzial=92>
- 11 Puolassa termillä lahko (*sekta*) on vahvasti negatiiviset konnotaatiot ja sitä käytetään usein julkisessa keskustelussa viitattaessa uusiin uskonnollisiin liikkeisiin. Termin suosioon keskustelussa ovat vaikuttanut katoliset papit, jotka viittaavat sillä uusiin uskonnollisiin liikkeisiin. Sitä käytetään myös säännöllisesti eri julkaisuissa, jotka varoittavat uusien uskonnollisten liikkeiden kasvavasta määrästä (Beźnic 2002, 101).
- 12 Merkittävin parlamentaarinen keskustelu uusista uskonnollista liikkeistä käytiin vuonna 1996 kun asetusta omantunnon ja uskonnon vapaudesta oltiin muuttamassa. Nämä keskustelut löytyvät parlamentin kotisivuilta osoitteesta <http://ks.sejm.gov.pl>.
- 13 J. Richardon and M. Introvigne tutkivat niitä aivopesuun ja manipulointiin pohjaavia argumentteja, joita on käytetty virallisissa raporteissa uusista uskonnollisista liikkeistä Länsi-Euroopassa. Artikkelissaan ”*Brainwashing Theories in European Parliamentary and Administrative Reports on Cults and Sects*” he erottavat luonteeltaan kahdenlaisia selvityksiä, joista ensimmäiseen ryhmään kuuluvat lahkojen vastaisen retoriikan kyllästävät selvitykset ja toiseen ryhmään hillitymmät ja tieteelliseen tietoon nojaavat raportit. Molemmissa tyypeissä ”aivopesulla” ja ”manipuloinnilla” on kuitenkin keskeinen asema (Richardon and Introvigne 2001).
- 14 Tämä raportti pohjautuu Episkopaalisen konferenssin mielipiteisiin.
- 15 Roomalaiskatolilaisen kirkon kriittinen suhtautuminen uusiin uskonnollisiin liikkeisiin ei rajoitu yksin Puolaan. Baker painottaakin, että monissa Keski- ja Itä-Euroopan maissa uusia uskonnollisia liikkeitä vastaan kohdistettu vihamielisyys johtuu ennen kaikkea siitä, että kyseiset liikkeet ”nähdään omalle kulttuurille vieraana ilmiönä, uhkana maan turvallisuudelle ja kilpailijana perinteisille uskunnoille” (Baker 1999, 36). Myös monilla muilla vanhemmilla kirkkoilla on negatiivinen suhde uusiin uskonnollisiin liikkeisiin ja etenkin Keski- ja Itä-Euroopassa ne osallistuvat uusien uskonnollisten liikkeiden vastaiseen toimintaan. Roomalaiskatolisen kirkon politiikka Puolassa noudattelee juuri tätä mallia.
- 16 Esimerkiksi <http://www.sekty.net>, <http://piodrr.bielsko.opoka.org.pl>
- 17 Katso esim. <http://piodrr.bielsko.opoka.org.pl>
- 18 Monilla näistä järjestöistä on yhteyksiä länsieurooppalaisiin lahkojenvastaisiin järjestöihin. Katso mm. Ruch Obrony Rodziny i Jednostki (Liike perheen ja yksilön puolesta), <http://www.effatha.pl/effatha/effatha.htm>
- 19 Ibeğin analyysi perustuu *Tygodnik Powszechnyssa* ja *Więźissa* julkaistuihin artikkeleihin.
- 20 Tämä mielipidetutkimus tehtiin osana laajempaa tutkimusprojektia *Uudet uskonnolliset liikkeet Puolassa. Ilmiön määrittäminen, psyko-sosiaalinen esiintyminen ja osallistumisen seuraamukset sekä yhteiskunnan vastaus*. Tutkimuksesta vastasivat Maria Libiszowska-Żółtkowska ja Tadeusz Doktor. Tutkimus tehtiin heinäkuussa 1999 ja siihen osallistui 1041 yli 15 vuotiasta

- puolalaista (Libiszowska-Żótkowskan 2001, 107-125).
- 21 "Lahkot puolalaisten mielipiteissä" -tutkimuksesta vastasi Dominikaaninen tiedotuskeskus uusista uskonnollisista liikkeistä ja sen toteutti mielipidetutkimusyrittäjä Ipsos-Demoscop. Tutkimus suoritettiin helmikuussa 2001 ja siihen osallistui 1000 yli 15-vuotiasta puolalaista. Raportin tulokset löytyvät internetistä osoitteesta <http://www.sekty.net/Plugins/News/show.php?id=49>.
- 22 Tutkimuksessa annettiin muutama määritelmä, joista vastaajat valitsivat lahkoa parhaiten kuvaavan määritelmän. Vaihtoehtoina olivat:
- 1) Ryhmä joka on eronnut uskontokunnasta tai katolilaisesta kirkosta;
 - 2) Hiljattain perustettu opeiltaan uusi kirkko tai uskontokunta;
 - 3) Suljettu ryhmä, jonka jäsenet ovat alistettuja johtajalleen, joka manipuloi heitä ja rajoittaa heidän vapauttaan;
 - 4) Jotain muuta (mitä?)
- 23 Tutkimus tehtiin vuonna 1997 ja siihen osallistui 354 henkilöä. Tutkimuksen kohteena oli yliopistohenkilökunnan mielipiteet uskonnosta yleensä. Tutkimuksen yksi osa keskittyi uusiin uskonnollisiin liikkeisiin.
- 24 Tämän tutkimuksen aineistona on käytetty eri uskontokuntien edustajien kanssa tehtyjä haastatteluja.
- 25 Esimerkiksi OBOPin tekemä mielipidetutkimus lokakuussa 2003, <http://www.serwisy.gazeta.pl/metron/1,0,1900129>

Lähteet

- Baker E. (1997), But Who's Going to Win? National and Minority Religions in Post-Communist Society. – *New Religions in Central and Eastern Europe*. Ed. I. Borowik. Kraków: Nomos. 7-44.
- Beźnic, S. (2002), Sekty w opinii Polaków. Badania Demoskopu. – *Nomos* 39/40, 99-120.
- Constitution 1997 = The Constitution of the Republic of Poland (1997). Tiedot haettu 8.9.2005. www.sejm.gov.pl/english/konstytucja/kon1.htm
- Czaczkowska, E.K. (2002), Umowy jak konkordat. – *Rzeczpospolita* 259 (6336), 6.
- Doktor T. (2002), Innowacje religijne. Ruchy, uczestnicy, reakcje społeczne. Olsztyn: Mantis.
- Eberts, M. (1998), The Roman Catholic Church and Democracy in Poland. – *Europe-Asia Studies* 50:5, 817-42.
- Freedom of Religion. A Report with Special Emphasis on the Right to Choose Religion and Registration Systems* (1999). Oslo, compiled by Forum 18, a network of representatives from different Non-Governmental Organizations. Tiedot haettu 29.8.2005. <http://www.forum18.org/PDF/freedomofreligion.pdf>
- Głogowski C., Pasek Z., Stawiński P. (2001), Wolność religijna we współczesnej Polsce. Referat na konferencję Human Rights in Europe, 26.-27.7.2001. Tiedot haettu 8.9.2005. www.atena.hg.pl
- Ibek, M. (1996), Obraz sekt w polskiej prasie katolickiej na podstawie wybranych tytułów z lat 1989-1994. – *Nomos* 14, 59-103.
- Jasudowicz, T. (2001), Wolność religii. Wybór materiałów. Toruń: TNOiK.
- Libiszowska-Żótkowska, M. (2000), Profesorowie wobec nowych ruchów religijnych. – *Nowe ruchy religijne. Wybrane problemy*. Red. Z. Stachowski. Warszawa: College of Socio-Economics in Tyczyn. 119-134.
- Libiszowska-Żótkowska, M. (2001), *Nowe ruchy religijne w zwierniadzie socjologii*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Libiszowska-Żótkowska, M. (2002), Metodologiczne problemy badań nowych ruchów religijnych. – *Nomos* 39-40, 11-28.
- Mikulska, A. (2002), Wolność sumienia i wyznania. Raport z monitoringu. Warszawa: Helsińska Fundacja Praw Człowieka.
- Misztal, H. (red.) (2000), *Prawo wyznaniowe*. Lublin: Katolicki.
- Moźdżyński, P. (2002), Chrześcijańska recepcja nowych ruchów religijnych. – *Albo albo – problemy psychologii i kultury* 2, 80-92.
- Pietrzak, M. (1999), *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: PWN.
- Raport 2000 = *Raport o niektórych zjawiskach związanych z działalnością sekt* (2000). Interdepartmental Council for New Religious Movements, the Ministry of Internal Affairs in Poland. Tiedot haettu 8.9.2005. <http://www>

- mswia.gov.pl/ftp/pdf/raport_o_sektach.pdf
Raport 1986 = *Sekty albo nowe ruchy religijne*. Raport watykański (1986). Tiedot haettu 8.9.2005. http://www.sekty.net/?n_id=231
- Richardson J., Introvigne, M (2001), Brainwashing Theories in European Parliamentary and Administrative Reports on Cults and Sects. – *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2001: July, 143-168.
- Statute 2000 = The Statute on Freedom of Conscience and Worship, Dz. U. z 2000 r. Nr 26, poz. 319.
- Urban, K. (1993), Status prawny Kościołów i związków religijnych po upadku komunizmu. – *Religie i kościoły w społeczeństwach postkomunistycznych*. Red. I. Borowik, A. Szyjewski. Kraków: Nomos, 86-105.
- Wiktor, K. (2002), Departament porządku publicznego MSWiA a nowe ruchy religijne. *Nomos* 39/40, 91-98.